

מחשבה קצרה על הדף

הרב יחזקאל הרטמן

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

בבא קמא דף קטז

יאוש ושינוי רשות

רב זביד אומר שהמחלוקת בין רב לר' יוחנן היא האם דוקא יאוש ואח"כ שינוי רשות קונה, או שגם שינוי רשות ואח"כ יאוש קונה.

הראשונים מבארים שהטעם להצריך יאוש ואח"כ שינוי רשות, משום שהשינוי רשות הוא רק היכי תמצוי לקנות ביאוש שקדם לכך, דהשינוי רשות רק מפקיע את ה'באיסורא אתא לידיה'. אך להצד שיאוש מועיל גם אחרי שינוי רשות, מבאר הקצוה"ח שלדעה זו שינוי רשות פועל כסיבה עצמית לקניין כדוגמת שינוי מעשה.

ונסיף בזה דברים על דרך החסידות.

בספר צמח צדיק (ליקוטים) כתב בדרך הדרוש, דיאוש ושינוי רשות הפירוש הוא "שאם האדם מייאש עצמו מעוה"ז ומעוה"ב, וחושב שלא עשה עדיין כלום, ועי"ז משנה רשותו שהיה עד עתה ח"ו ברה"ר, ומשתדל לכנוס לרה"י יחידו של עולם, בזה קונה עולמו", פירוש שעל ידי יאוש ושינוי רשות האדם שב בתשובה, והיאוש הוא החרטה על העבר, והשינוי רשות הוא הקבלה לעתיד.

והנה בתפארת שלמה (סוכות עמ' קח) מייסד בשם האר"י ז"ל ושאר ספרים קדושים, "כי זה כלל גדול בתורה ובמעשה המצוות שהאדם עושה, צריך להקדים להם תשובה שלימה על מה שעבר עליו מהפגמים חלילה כלשון המשנה תשובה ומעשים טובים, וכן כתיב סור מרע ועשה טוב, צריך לסור מרע תחילה ואח"כ תעשה הטוב". ואם אדם עושה מצוות ולומד תורה כשהוא שקוע בחלאת עוונותיו, הזכויות הולכות לסט"א. וצריך שמירה גדולה שהמעשים הטובים לא יילכו לחיצוניים. ובזה מבאר את משנתנו בדף קיד, ב"המכיר כליו וספריו ביד אחר" - כלומר אדם רואה את מעשיו הטובים ביד אחר, ביד הסט"א, עליו לתבוע אותם.

והנה על אף שהצורה הראויה היא להקדים 'סור מרע' ל'עשה טוב', פעמים שאדם נמצא במצב כזה שצריך להקדים 'עשה טוב' ועל ידי זה להתרומם ולצאת ממצבו הנמוך (והרחבנו נקודה זו בשיעורים קודמים).

מעתה י"ל, שאמנם בצורה הרגילה היא "יאוש ושינוי רשות", היינו להתייאש מהמעשים הרעים ואח"כ לשנות רשותו לרשות גבוהה. אך יש גם מצב ששינוי רשות קודם ליאוש. ואע"פ שאין זו הדרך הרגילה, פעמים שיש ללכת בדרך הזו. ואילו ב' הדעות כאן בגמרא.

דף קטז

מעשה דרב ספרא והארי

אדם שירד להציל את חמורו חבירו, על דעת שחמורו שלו ימות, ובפועל חמורו עלה מאליו, פוסקת הגמ' שמן שמיא רחימו עליה, כהמעשה של רב ספרא שהלך בשיירא, ואריה היה מלווה אותם, ובכל לילה היו משגרים לאריה חמור, וכשהגיע תורו של רב ספרא, לא אכל

האריה את חמורו, הרי שמשמיים נתנו לו את החמור.

ומוסיפה הגמ' שרב ספרא קדם וזכה בחמור לאחר מכן, והקשו מדוע הוצרך לזכות, הרי לא הפקיר את החמור אלא על דעת שיאכלנו האריה. ותירצו דעשה כן לרווחא דמילתא. והתוס' הקשו דבגמ' ב"מ אמרינן המציל מן האריה ומן הדוב הרי הוא שלו שהבעלים מתייאשים. ותירצו דשם מדובר באריה ודוב שבאים לתקוף ובדרך הטבע הבהמה תיטרף, ואילו כאן האריה בא לשמור עליהם, וייתכן שבאותו לילה לא יהיה האריה רעב ולא יאכל את החמור.

החזו"א (ב"ק יח, ג) מבאר את הדברים, שהמעשה דרב ספרא הוא נקודת אמצע, והיינו שאם בשביל שהחמור לא ייטרף היה צריך נס גמור, לא היה נשאר רב ספרא הבעלים של החמור, ומשום שבכה"ג יש יאוש וכדהביאו התוס' מהגמ' ב"מ. ומאידך, אילו היה ברור לרב ספרא על פי דרך הטבע שהחמור לא ייטרף, הרי לא קיים את התחייבותו ואין כאן "משמיא רחימו עליה", אלא שהיה כאן מצב אמצעי, שזהו נס נסתר בתוך גדרי הטבע. בדרך כלל אריה אמור לאכול את החמור, אך אפשר באופן רחוק שבאותו לילה יהיה לו מכאוב בקיבה שלא ירצה לאכול, אפשר להסביר זאת ע"פ דרך הטבע. רב כהנא שמלומד בניסים, אין כאן יאוש כשהנס הוא בדרך הטבע.

ומתחברים הדברים לעניני דיומא, שאנו נמצאים קודם ימי הפורים, שכידוע כל ענינו הוא נס נסתר, המהלך נראה כדרך הטבע, אבל מתחת לפני השטח יש כאן גילוי של נס.

ונסיים בהערה שבשו"ת הרשב"א (ה"א סי' אלף קא) משמע לא כך, שביאר במעשה דרב ספרא, שכאשר נעשה נס לטובת אדם, הרי פירוש הדבר שניתנה לו מתנה מלמעלה במיוחד בשבילו. משמע שגם אם מדובר בנס גלוי, רב ספרא לא מפקיר את חמורו, שכן הדבר ניתן לו מלמעלה. ולישב קושיית התוס' צ"ל שבגמ' ב"מ הבעלים לא קיבלו אלא אדם אחר, ואילו כאן כשרב ספרא עצמו זכה, יש כאן מימוש של מטרת הנס - לתת לו מתנה מלמעלה.

דף קיז

מעשה דרב כהנא

בעובדא דרב כהנא ור' יוחנן, דרב כהנא הרג מוסר, ורב שלחו לארץ ישראל ואמר לו לא לשאול את רבי יוחנן במשך ז' שנים, ואח"כ שאל, ורבי יוחנן סבר שמגחך, ומזה מת רב כהנא ואח"כ בא רבי יוחנן לקברו וראה נחש עכנאי שומר על הפתח, והחיה את אב כהנא.

נעיין בכמה נקודות על פי דברי המפרשים.

א. לאחר שרב כהנא הרג את המוסר, שלח אותו רב לא"י ואמר לו שיבוא לפני ר' יוחנן ולא ישאל אותו קושיות במשך שבע שנים. מה הטעם לאיסור זה?

המהרש"א מבאר שהיה כאן תיקון על הריגת המוסר, שאף שכדין הרגו, לא נטל רשות מב"ד ולא מרב, וכאילו הורה הלכה למעשה

להם יצה"ר בחייהם להשתמש בו, הן בעבור פו"ר, הן בעבור אכילה ושתיה דעונג שבת ויו"ט וכיו"ב, וכן בעבור חדוותא דשמעתתא, אך אין משתמשים בו אלא לפרקים לצורך עבודת הקודש, משא"כ הרשעים נשלטים ע"י היצה"ר. וכשהצדיק נפטר מן העולם, רואים כיצד הנחש ממשיך לשמש את הצדיק, ושומר על מערת קבורת אדונו.

ומוסיף הבן יהוידע שעל כן זנב הנחש היה בתוך פיו, שבחיי הצדיק מנסה הנחש להחטיא את הצדיק ואחרי כן לקטרג עליו, ואחרי פטירת הצדיק כבר אינו יכול לקטרג עליו, וזהו שזנבו סותם את פיו.

דף קיח

לצאת ידי שמים

אע"פ שר' יוחנן סובר שהתובע את חברו והלה אומר איני יודע פטור, מ"מ בבא לצאת לידי שמים עליו לשלם. הגר"ש שקופ זצ"ל בשערי יושר (ד, טז) מייסד שענין "בא לצאת ידי שמים", שונה ממה שלמדנו לעיל (תחילת פרק הכונס) "חייב בדיני שמים". המושג "חייב בדיני שמים" הוא חיוב ממש, ולדעת חלק מהראשונים הוא פסול לעדות. לעומת זאת "בא לצאת ידי שמים", הוא מידת חסידות כמבואר בש"ך (פח, לו). ומוסיף השע"י שבבא לצאת ידי שמים על ידי זה הוא מתחייב בדיני אדם, והיינו דמפני מה פטור משום שהוא מוחזק, "וחזקת ממון אלימא רק היכא שבעליו מתאמצים להחזיק החפץ ע"י חזקה זו, אבל אם מתרצים להוציא החפץ מרשותם ליכא חזקה כלל, ובלא חזקת ממון הרי ברי ושמא ברי עדיף גם בדיני אדם, ומדוייק היטב הלשון שאמרו בגמ' דאם בא לצאת ידי שמים אז הוא חייב לשלם גם בדיני אדם".

ויש לחבר הדברים עם מה שהבאנו לעיל דף ק"ד בשם החת"ס, ש'חייב בדיני שמים' הוא רק כשא"א לתבוע בדיני אדם, אך אם יש פסק הלכה בדיני אדם, אין בזה 'דיני שמים'. ומובן אפוא שבנידו"ד כיון שבדיני אדם הוא פטור, דחזקת ממון עדיפא, שוב לא שייך כאן "חייב בדיני שמים", כי אם "בא לצאת ידי שמים".

ונוסיף עוד בעצם המבואר כאן שיש מושג לצאת ידי שמים בדיני ממונות, והיינו שיש בממון ענין יותר עמוק מאשר הדיון הפשוט, כי ממנו של אדם הוא המשכה מגילוי נשמתו (כפי שיתבאר להלן) ועל כן כשמסופק אדם עם הממון הוא שלו, אף שבדיני שמים הוא פטור, אבל בגדרי מידת חסידות אם רוצה להשיב לבעליו, יש כאן תורת השבה, דיש כאן דבר שאפשר שהוא חלק מאדם אחר, ויש להשיבו אליו.

דף קיט-א

האגדתא האחרונה במסכת בבא קמא

אמר רבי יוחנן כל הגוזל את חברו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו ממנו.

הפשט הפשוט הוא שמדובר על מקרה מסויים בו הגזילה מביאה באופן עקיף לנטילת נפש הנגזל כגון שזה המאכל היחיד שיש לו. וכך מציין הגרעק"א לתוס' ב"מ (נח, ב) שעני מרוד שגוזלים ממנו את המאכל, עלול הוא למות כתוצאה מכך.

אמנם על פי מה שלמדנו לאורך המסכת, עלה בידנו שממון של האדם הוא חלק מגילוי נשמתו. הבאנו מהאריז"ל שהמילה "נגלה" היא

בפני רבו שהוא חייב מיתה, ולכך אמר לו שיקבל על עצמו להמנע אף במותר לו לפני רבו, דהיינו שלא יקשה במשך ז' שנים.

בעיון יעקב כתב שיתכן שהיה יכול להצילו באחד מאבריו ומצינו בשפיות דמים שנידון לו' דורות כדמצינו ברוצח הראשון (בראשית ד) 'שבעתיים יוקם קין', לכך נתכוין ג"כ למנין המספר הזה לתשובתו להצילו מז' מדורי גיהנם.

הבן יהוידע כתב שבאמת רב כהנא עשה כדין, ומה שהורה לו רב היה להצריכו כפרה ממידת חסידות.

ב. בהמשך הגמ' איתא שכשהעבירו את רב כהנא ז' שורות אחורנית, אמר יהי רצון שז' השורות יהיו במקום ז' השנים. ומבאר המהרש"א, חיי אדם הם שבעים שנה, מעשר השנים הוא גיל ז' ובזמן זה הפעוטות ממכרן ממכר, וכן בגיל זה הגמ'ב"ב אומרת ספי ליה כתורא, כלומר מתחילים ללמד את הילד תורה באופן אינטנסיבי. וזהו שרב אמר לרב כהנא להימנע משאלות במשך ז' שנים, כדי שבכך יתחיל את החיים מחדש.

אצל התלמידים יש ז' שורות כנגד ז' דרגות החכמה. כשרב כהנא לא שאל שום שאלה הושיבוהו בשורה האחורית, ובכך חזר למדרגה הראשונה של החכמה. ועל כן אמר שבך יצא ידי חובתו, ושוב אינו זקוק לשבע שנים.

ג. עוד סיפרה הגמ' שר' יוחנן היה יושב על ז' כרים, ובכל פעם שרב כהנא שאל קושיא שלא ידע ר' יוחנן להשיב עליה, הסיר מתחתיו כר וכסת עד שהתיישב על הקרקע. וכתב המהר"ל שהן במה שהעבירו את רב כהנא אחורנית והן במה ששלפו את הכרים מר' יוחנן, אין הפירוש שעשו כן למעשה, אלא זה היה ראוי לקרות. כאילו אומרים לרב כהנא - ראוי אתה להיות בשורה השביעית. וכן ר' יוחנן היה ראוי להוציא מתחתיו כרים.

ד. לאחר מכן מובא שחלשה דעתו של ר' יוחנן כשראה את פיו של רב כהנא וחשב שהוא מחייך. רבינו בחיי (פרשת בלק כב, מא) כתב שאין הפירוש שהעלבון של ר' יוחנן והקפידא שלו גרמה לרב כהנא למותר, אלא ההסבר הוא: "וטעם הענין הזה שהיה נהוג אצל החכמים ז"ל היה מפני חלישות דעתו של החכם השלם שאי אפשר לו בלא הרהור תורה ואפילו רגע, ומתוך שמחלישין דעתו מחשבתו נפסקה מהחכמה שהוא מחשב בה תמיד, ומי שגורם לו כן הרי הוא כמקצץ בנטיעות וראוי שתחול הקללה עליו".

ה. לאחר מכן מסופר שר' יוחנן הלך למערת רב כהנא והיה בפתחה נחש כשזנבו בתוך פיו וכו'.

המהר"ל כותב שפטירת רב כהנא לא היתה במציאות, דרב כהנא לא מת בפועל, אלא שהיתה הפרדה בין ר' יוחנן לרב כהנא, הפרדה הזו נחשבת מיתה, וכל הפרדה בעולם מגיעה מכוח הנחש הקדמוני שגורם לפירוד בעולם, ומה שהחיה את רב כהנא היינו שהחזיר את החיבור ביניהם.

בשאר המפרשים נראה שלמדו כפשוטו (או שעכ"פ המשל שנקטה הגמ' הוא מיתה, ולכן יש לפרש המשל), וכתבו לבאר מהו הנחש שמקיף את המערה, ובחיד"א (פתח עיניים) איתא בשם המקובל מהר"א גלאנטי "כי העכנא אשר במערת הצדיקים הוא היצה"ר שנתמתק ונעשה שומר להם". והבן יהוידע הביא דבריו והרחיבם, שהצדיקים מוכרח שיהא

ושמענו בשם הגר"י הוטנר זצ"ל, שהסיבה שמחזיקים את החתן מימינו ומשמאלו, כדי שלא ירוץ אל החופה. כך היא הצורה של חתונה, שרצים אליה בשמחה וברצון.

על כן, אין התורה רוצה לקבל מתנה מועטת מאשה, שכן הבעל אינו מרוצה בכך לכתחילה.

דף קיט-ג

סיום מסכת בבא קמא

המסכת מסתיימת במשפט הבא: "כשות וחזיז אין בהם משום גזל, באתרא דקפדי יש בהם משום גזל. אמר רבינא ומתא מחסיא אתרא דקפדי הוא", פירוש דכשות וחזיז הפועל יכול לקחת את הפסולת, אלא אם כן הוא מקום דקפדי.

המהרש"א והתורת חיים מעירים שבדרך כלל המסכתות מסתיימות בדברי אגדה ובדבר טוב, וכאן הסיום הוא בענינים שהם מגוף הסוגיא. אלא, שדכנתבאר לעיל כל ג' הבבות חדא מסכתא היא, ועל כן אין כאן באמת סיום של מסכת.

אך מכל מקום מציין המהרש"א שרש"י האחרון הוא "מתא מחסיא - מקום בהמות הוא וצריכים למרעה טוב", מדוע רש"י הוסיף את המילה "טוב" שאינה נצרכת, אלא שלא רצה לסיים במילה 'למרעה' שהוא לשון רע', ולכן סיים במילה 'טוב'. והוסיף שהמילה האחרונה במסכת היא "דקפדי הוא", וד' האותיות האחרונות הוא 'ה' ו' א', ויש באותיות אלה את השמות י"ה, הו"ה, אק"ה (מדוע שמות אלה דוקא, משמע במהרש"א שרומז לגמ' בב"ב באגדות דרבב"ח ששמות אלה מגינים על כלל ישראל בגלות ומוציאים אותו ממנה, והיינו שמסכת זו עוסקת בד' אבות נזיקין שמקבילים לכוחות הרע המחזיקים אותנו בגלות, ומה שמציל אותנו מכוחות אלה הם שמות אלה).

בבן יהודה מבאר את המשפט האחרון של הגמ' על דרך אגדה כך: הקב"ה נתן לאדם את כוח הדיבור כדי שישתמש בו לתורה ותפילה. אם אדם משתמש בכוח הדיבור לדברים אסורים, הרי הוא גזלן. אך יש פעמים שמוותר להשתמש בדיבור לענינים אחרים, וזה נרמז "כשות וחזיז אין בהם משום גזל", והיינו לצרכי פרנסה ומשא ומתן, וכן לעניני דרך ארץ וסדרי החיים. "כשות" הוא דיבורי מלאכה, ו"חזיז" הוא דיבורי דרך ארץ (ולא ביאר כיצד נרמז הדבר בכשות וחזיז). והמשך הגמ' הוא דבאתרא דקפדי יש בהם משום גזל, והכוונה דבבית המדרש אין לדבר בעניני פרנסה ודרך ארץ. ומסיים רבינא דמתא מחסיא מקום דקפדי הוא, ומבאר הבן יהודה לפי דרכו, דמתא מחסיא הכוונה לתלמיד חכם שיש לו יחוס ויחוד משאר בני אדם והוא גם מחסה ומגן על שאר העולם ש'חוסים' בצילו, ואצלו יש קפידיא יותר גדולה שלא ידבר דברי חולין.

ויש להוסיף על דבריו, דהנה תחילת המסכת עוסקת בד' אבות נזיקין, והאב המזיק הגדול הוא האדם, ושם הוא נקרא "מבעה" מלשון תפילה. וזהו סיום המסכת, שתקון ה'מבעה' הוא שיפנה את דיבורו שיהיה עיקרו בקדושה בתורה ובתפילה, ואם הוא בבהמ"ד או תלמיד חכם, הרי יהיה כולו דיבור של קדושה.

הדרך על שיעורי מחשבה קצרה על מסכת בבא קמא בס"ד

ראשי תיבות: נשמה, גוף, לבוש, היכל. כלומר נשמת האדם מתגלה דרך גופו, ודרך לבושו, עד ההיכל - היינו ממונו.

וכך מסבירים המפרשים מה שיעקב אבינו חזר על פכים קטנים, ואמרו חז"ל דצדיקים ממונם חביב עליהם מגופם, והדבר צ"ב. והבאנו מהכסף משנה שגופו של הצדיק הוא קיבל מהקב"ה, ואינו שלו. אך ממונו שהצדיק השיג ביגיע כפיו, הרי הוא מתייחס אליו ביותר, וכשהוא מחבר אותו כלפי מעלה, יש כאן חביבות מיוחדת.

עני חשוב כמת מפני שיש כאן חסרון בגילוי נשמתו. כשם שאדם שאין לו גוף, אף שנשמתו בגזי מרומים, הרי הוא מת שכן אין נשמתו מתגלה דרך גוף, כך אדם שאין לו ממוון אין לו דרך לגלות את נשמתו דרך הממוון, ויש כאן בחינה של מיתה.

משה רבינו נתקשה במחצית השקל עד שהראוהו מטבע של אש, ומובא אצל רבי צדוק ועוד ספרים, שמה שהתקשה כיצד ניתן להשתמש במחצית השקל שהוא מטבע חומרי עבור שימוש רוחני דהיינו קרבנות. והראהו הקב"ה מטבע של אש, שכטבעה של האש שהופכת כל דבר לאש, כך כל דבר בעולם יכול להתחבר לעבודת ה' ולרוחניות. כל דבר בעולם יכול להיות גילוי הנשמה של האדם. המטבע דהיינו הממוון, גם הוא נהפך לאש.

לאור כל זאת, מבואר המאמר של ר' יוחנן, שהגזול את חברו כאילו נוטל את נשמתו, שאין הכוונה רק באופן מעשי, אלא שנטילת ממונו מבטלת את גילוי הנשמה. ויומתק שזו האגדתא האחרונה של המסכת, כי זה בעצם הרעיון העיקרי של נזיקין, שכשאדם מזיק את חברו יש כאן פגיעה עמוקה בכל הגילוי של נשמתו.

דף קיט-ב

נשים בנדרת המשכן

גבאי צדקה אינם רשאים ליטול מאשה מתנה מרובה, אלא מתנה מועטת - שעל זה הבעל מוחל ומסכים.

הפנים יפות ומשך חכמה מבארים לפי זה מה שנאמר "מאת כל איש אשר ידבנו לבו", איש ולא אשה, שאשה אינה יכולה ליתן נדבה למשכן. וזהו שנאמר "ויבואו האנשים על הנשים", שהנשים בפני עצמן אינן יכולות לתת נדבה, ויש לאנשים להיות איתם כדי להביע את הסכמתם.

אך יש להעיר, דאמנם מתנה מרובה אינן יכולות לתת, אך מתנה מועטת יש להן רשות, א"כ מדוע נאמר "איש" ולא אשה, יכולים לערוך מגבית אצל הנשים עבור מתנה מועטת.

ושמעתי ממו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל, דהנה הפירוש בכך שמתנה מועטת הבעל מוחל, שבעצם הבעל לא מעוניין כלל שאשתו תיתן צדקה, אלא שבמתנה מועטת אינו מוחה בה כדי לא להכניס מריבה לתוך ביתו בעבור סכום קטן. נמצא שגם במתנה מועטת אין הסכמה שלימה. ובנדבת המשכן נאמר "מאת כל איש אשר ידבנו לבו", נדבת לב היינו שאדם בא מעצמו עם שמחה ורצון אמיתית לתת מדיליה להשראת השכינה. אדם שנותן מתנה בדיעבד, לא כך בונים את המשכן. המשכן הוא בית החתנות בין הקב"ה ועם ישראל, וכשבונים בית כזה, יש לעשות אותו בהתלהבות ושמחה.